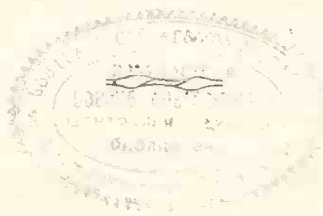

მზე და აკაკი

წერილები მ. გ. ჯანაშვილისა.

თბილისი.

სტამბა „შორაპანი“ მადათოვის კუნძული № 1.

1915 წ.

საზოგადო ნიშნები

ღვთის დიდებული ქმნილებაა..

მოკლე სახელი აქვს და დიდი მნიშვნელობა.

უმისოდ ცხოვრება არ იქნებოდა. წამსვე ყოველივე დაიზროდა, გაიფიჩხებოდა. არა თუ გაშეშდებოდა, გაიყინებოდა, ვინ იცის, მთელი სამყარო რად იქცეოდა, მტვრად, თუ რაიმე უცნობ ნივთიერების გუნდად.

მზე სიცოცხლის წყაროა. იგი ძლიერებაა: აჩენს „აღორძინებს, ჰკლავს; ამწვანებს, აბიბინებს, აყვითლებს.

მზე სამყაროს სასწორია. ვით სასწორის ახრა-დახრით ჩნდება სისწორე, ისე მზის ასვლა-დასვლით მყარდება მსოფლიოს შეურყეველი მიმზიდველობა.

მზე მართლმსაჯული მიმცემია: „ვარდთა და ნეხვთ“ სწორად მიეფინების.

იგი აჩენს წელიწადს და მასში სამს ჟამს, არეს.

გა-ზა-ფხულს ¹⁾ მწვანილოვანს (თებერვალი—მაისი),

ზა-ფხულს ოქროყეროვანს (ივნისი—სექტემბერი),

ზა-მთარს ²⁾ თოვლიანს (ოქტომბერი—იანვარი).

ზღვიდან ამოაქვს წყალი ორთქლის სახით, გადააქვს ყოველმხრივ, აწვივებს, რწყავს ჭრემარეს, ახარებს ქვეყანას.

გაშორებულს ენატრობთ, რადგან გვყინავს, მოახლოებულს ვაქებთ, ვადიდებთ, რადგან გვათბობს.

¹⁾ სვან. ზა -- წელიწადი.

²⁾ ზა -- მთირი წელიწადი თოვლიანი (თირი-თოვლი).

მისი საყდარი იყო მცხეთას, არმაზში.

აქ სუფევდა მზე-ღმერთის ქვეყნიური ნიში, მეომრის მსგავსი, ქაბუკი, მუზარადოსან-ჩაფხუტოსანი, სამხრე სამკლავეებიანი, ამოდებულ ხმლით-ხელში, ბრწყინვალე ბივრიტის თვალეებიანი ³).

ოქროსებრ ელვარებდა მთელი მისი არსება. გამომეტყველება ჰქონდა ალერსიანი.

ანდალმა მისი აღმართულიყო არმაზის წყლის ღრმა დღლის შუა კვერცხივით აბურცებულ გორაკის მწვერვალზე.

აქედან ჰპატრონობდა იგი მთელს საქართველოს. ვაი მის მტერს, რომელიც გაბედავდა ქართველის დაჩაგვრას. მიუსევდა მხედრობას და შემუსრავდა.

ხუმრობა საქმე არ იყო მისი აყოლა:

აკი ამ აყოლისთვის ქალდეველთ ღმერთ ითრუჟანს თავზე კაკალი დაამტვრო: „მასზე ზღვა მოაქცია“ ⁴).

ძლიერი იყო არმაზი (მზე) ვიდრე ღმერთობდა.

პირნათლად უძღვებოდა თავისს მოვალეობას და სახელგონანად ახელმწიფებდა თავისს საქართველოს.

მეფობდა ერი თავისუფლად, ტანში მალღა აღმართული და არა წახრილი, თავჩაქინდრული.

წადრეკა, თავჩაქინდრულობა მონა ერის წესია.

³) შატბ. ქრთნ., გვ. 21: „ვიხილე და ამა დგა კაცი ერთი სპილენძისაჲ და ტანსა ეცვა ჯაბევი ოქროსაჲ და ჩაფხუტი ოქროსაჲ და სამკარნი. ესხნეს ფრცხილი და ბივრიტი და კელსა აქუნდა კრმალი ლესულჲ, რომელი ბრწყინვიდა და იქცეოდა კელსა შინა“.

⁴) შატბ. ქრთნ., გვ. 24: „ქალდეველთა ღმერთი ითრუჯან და ჩვენი ესე ღმერთი არმაზ ყოვლადვე ურთიერთას მტერ არიან: რამეთუ ამან არმაზ ოდესმე მასზედა ზღვაჲ მოაქცია და აწ მან შური იძია და მოაწია ესე ამას ზედა“.

მშეფობი ერი ვარსკვლავებს და მზეს ეთამეშება და ეალერსება.

დაბადება და აღზდა

პირველ ხანს ცა ისე დაბლა იყო, რომ დედამიწაზე მდგომი კაცი ხელით სწვდებოდაო. ღმერთი მიიმართოდა აშხივრცეში, ვით სფერო, და უვლიდა თვისს ქმნილებას.

ცხოვრობდაო მას ჟამს მნათობი, რომელსაც ორი ცოლი ჰყვანდა და ამ ქალებისაგან ორი შვილი, თითოსაგან თითო. ესენიც მნათობნი.

წარსდგნენ ეს დედები ღვთის წინაშე და მოახსენეს:

— ქვეყანას აკლია მზე და მთვარე. გააჩინე. მათი გარჩენით დამშვენდება არე, ქვეყანას მრავალფერობა მიეცემა. კაცი გაიხარებს, დამშვიდდება, რადგან ნაირნაირობა სიხარულია გულგამყოლებელი, ერთფერობა კი მწუხარებაა გულჩამათხრობელი.

ღმერთმა არ ინება ნათხოვნის ასრულება.

ერთი დედათაგანი დაექადა—ავასრულეზინებო და ლავაშით უწმინდურობა მოხოცა თავისს შვილს, მით წაპილწა ღვთის მადლი ჰური.

ღმერთი განრისხდა და უთხრა იმ ორ ქალს:

— თქვენს შვილებში რომელიც დილით ადრე აღდება, ის მზედ იყოსო. და თვითონ კი დაბლა დგომა აღარ ინება, აჰკრა თავი ცას, მალლა-მალლა წააღო და წავიდა..

დედები სწუხდნენ მისთვის, რომ ორივეს სურდა შვილი მზედ ჰყოლოდა: მზეობა სანატრელი იყო.

იმავე დღეს დედებმა ღმერთის პირობა შეატყობინეს შვილებს. ცალცალკე არიგებდნენ და ეუბნებოდნენ: „ეცადე, შვილო, არ შემარცხვინო, მზეობა არ დაჰკარგო, ხვალ ადრე აღექო“.

დაიქაღნენ, გაიბაასნენ.

ერთი აღრე პირსალამოსვე დაწვა და ღრჷა ძილს მისცა თავი.

მეორემ ლოგინში კინკარი და ბირკი ჩაიყარა და ჩაწვა. ფიქრობდა: კინკრისა და ბირკის სუსხი ძილს გამიფრთხობს და ჩემს მეტოქეს ვაჯობებო. მართლაც, დიდხანს ძილი არ მიეკარა, სულ ბრუნავდა, ბორგავდა, კენესოდა სიმწვავისაგან. მაგრამ ბოლოს ბუნებაჲ თავისი მოითხოვა: დილახანს თვალი მიირულა, ტკბილად მიიძინა.

ყვინჩილებისა და ტოროლას გალობა-ყივილის დრო იყო, რომ პირველს გამოეღვიძა, ადგა გმირი, ხელპირი დაიბანა, ჩაიცვა ბრწყინვალე საცმელი, გადიცო სამხრეები, საწვივე, საგულე, დაიხურა ელვარე ჩაფხუტი და წავიდა მალლა-მალლა ქვეყნის გასაღვიძებლად.

მთელი მისი არსება ცეცხლის ბურთად იქცა. ყოველმხრივ გაფანტა განმაცხროველებელი სხივები.

ყოველი სული უკვე ფეხზე იდგა, რომ კინკარ-ბირკზე მწოლარესაც გაეღვიძა და მთქნარება იწყო. მისი დედა მაშინ პურს აცხობდა. გაუჯავრდა მცონარს და ცომიანი ხელი ჩასცხო. იგი მთვარედ იქცა და წავიდა ღამის გასანათებლად. მაგრამ პირის სახეზედ შერჩა ცომიანი ხელის ლაქები.

მზისა და მთვარის ურთიერთობა.

მას აქეთ შემოსწყრნენ ერთმანეთს.

თუმცა სახლი ერთი აქეთ ბეაილას ¹⁾, მაგრამ ერთმანეთს არას დროს არა ხედებიან: მზე რომ ჩადის, მთვარე ამოდის.

მზის სახლი სპილენძისაა. აქ დედა ჰყავს, მზე რომ გა-

¹⁾ მეგრ. ბეა—მზე, ბეაილუ—აღმოსავლეთი მთვარი.

იხდის და დაწვება, ქვეყნიერებას სიბნელე ეფინება, და რომ სულ კუკუმათი არ გამეფდეს, მის საცმლის კალთის შუქი მთვარეს ეფინება და მიწ ანათებს

ქაბუკი მზე გმირულად იძინებს, მეორე დღეს კი ისევ ადრე დგება, მიდის ცა-ცა ოკვანემდის, მასში ჩადისო და ქვედა სოფლიდამ ისევ ბეაილას უწევსო¹⁾).

ერთხელ მზემა და მთვარემ გახლიჩეს პირი და ერთმანეთს შორიდგან გამოელაპარაკნენ: უმზრახად ყოფნა მოსწყინდათ.

ნათელმა მთვარემა ბრძანა:

„ბევრით მე ვჯობივარ მზესა“.

დაჯდა, დასწერა წიგნები,

ზენაქარი მიათრევსა...

მზეს რო კაცი მიუვიდა,

მზე ძალიან გაჯავრდესა:

„მე და ვარ და ის ძმა არის,

რათ ვძულდებირ ერთმანეთსა!“

მთვარემ შემოუთვალა:

— და ხარ, რომ დილით ქურქლის დამრეცხავ და ძროხების მომწველ ქალივით ადრე ადგომით ამასწარ, მანდილი ჩაფხუტად გექცა, ჩიქილა—მუზარადად, არდაგი—საგულედ, ნაწნავები—ისრებად, წახველ, მზედ იქეც და თავი ყველას ბიქად და გმირად მოაჩვენე! ნამდვილად კი შენ ქალურ სიმხალისათვის თავი ვერ დაგიხწევია: რო დალამდება, გარეთ თავს ველარ ჰყოფ! შემომხედე მე, როგორ დარბაისლად, დიდებულად და გულმყარად დავსცურავ ცის სივრცეში ლამითაც და დღისითაც!

შეუთვალა: „მერე ვისთვის რა სარგებლობა მოგაქვს? მე კი ისეთი ტკბილი ვარ ქვეყნისთვის, როგორც რძე, რომე-

¹⁾ იხ. „საქართველო“ ნაკადულში, 1912, № 11, გვ. 45.

ლსაც ჩემივე სახელი ჰქვიან ¹⁾. მე ქვეყნის ძიძა ვარ, მსოფლიოს მამამძუძე“.

— ეჰ, რა გელაპარაკო! გაბადრულ მთვარეს რა სჯობია?

— ბრწყინვალე მზეს?

— გაბადრულ ქალს რა შეედრება?

— მზე კაბუკს?

— ღამით სიარულისა გეშინიან: მხდალი ხარ!

— დღისით სიარულისა გეშინიან: მომიტაცებენო!

— კარგს იტაცებენ!

— გმირს ერიდებიან!...

ამისთანა შეკამათების შემდეგ და-ძმა შერისდნენ და მადლიანები შეიქმნენ.

თავყვანის ცემა.

ცა რომ მალლა აიტაცა ღმერთმა და მეორე დღეს მზემ დიდებულად ამოსცურა ბეაილოდამ და მალალი მთის წვერები უუქით მოალამაზა, ქვეყნიერება უჩვეულებრივოდ შეიშმუშნა, რაღაც ახალი სითბო და სიტკბო იგრნო ყოველმა არსმა და მადლობა შესწირა უფალსა.

ცხოვრება თანდათან გაცხოველდა, განაირნაირდა; გალამაზდა.

მრავალფერობამ გულგამაწყალელებელი ერთფერობა მოსპო, მრავალგვარობამ გული გაახალისა, სიტკბოება დაბადა.

მადლობით აევსო კაცს მთელი თავისი არსება, თავყვანისცა და შემოჰლიდინა ტკბილი ხმით:

„მზე შინაო, მზე შინაო,

მზე, შინ შემოდისო!

შვილის მამა შინ არ არის.

1) მზე—მეგრ. ბეა—ინგ. ზეა; რძე—მეგრ. ბუა, ინგ. ზეა.

მზე, შინ შემოდის!

ვხედავ ლომსა, მზის ნაშობსა,

მზე, შინ შემოდის!

ვინ აჯობებს ვაშკაც გმირსა?

მზე, შინ შემოდის“!

ახალი წეს-წყობილება.

მზეს დაუდგეს სალოცავები ყველგან: არმაზში, უეარ-მაში, აწყურს, ქყონდიდს, ჯუმათს.

მზიან მხარედ დაისახა საქართველო. მოგზაურნი მოითხორობდნენ:

„ქვეყანა არის მარად-მზიანი

და მასში ერი ენა-მზიანი“.

ეს ასე იყო, მაგრამ მზეს რათ უნდოდა საყდრები, სალოცავები, ის ისეც ქვეყანას უხვად უგზავნიდა წვიმას, ნათელს, სითბოს.

რა გაეწყობოდა. კაცს სულისა თავის ფარად საყდარი მიაჩნდა და ააშენა ყველგან.

ასე მიდიოდა დრო, ცხოვრება ახალ კალაპოტში იმართებოდა.

ზოგიერთგან წყლის სიმცირემ გააჭირა საქმე. მაშინ უზენაესმა დაბადა ფაზისი (რიონი). ეს ასე მოხდა:

მზეს ცოლად ჰყვანდა ოციურუა, რომელიც ოკეანეს ქალი იყო. ამისგან მზეს გაუჩნდა მდინარე ფაზისი.

ერთხელ ფაზისმა დაინახა, რომ მისი დედა ლალატობს ქმარს. მოკლა დედა და გასწია ქვეყნის მოსარწყავად ¹⁾.

¹⁾ პლუტარხი (ჰან, 153): მდინ. ფაზისი სკვითიშია. წინად ერქვა არკტური, რადგან მომდინარეობდა ტივს ქვეყნებში სახელი ეცვალა ამ მდინარეს ამის გამო. ფაზისმა, ძემ ჰელიოსისა (მზისა) და ოკეანეს ასუ-

შემდეგ მზემ შეამჩნია, რომ, ხშირად, ადამიანებში უთანხმოება ხდებოდა, ვერ იყოფდნენ წყალს, მიწას, საზღოს, არა ჰყვანდათ შემრიგებელი, მოთავე.

მის შვილს ჰყვანდა შვილი მზე, ამას თავისი ძე აიეთისი. ეს დაუდგინა მთავრად, მეფედ: ჩემს შვილებს მოუაროსო.

მან ააშენა დიდი ქალაქები: აია, ქუთაისი, სიბარისი. მათში მშვენიერი სასახლეები დადგა. ზაფხულობით ცხოვრობდა სიბარისში, შემოდგომას ქუთაისში, ზამთრობით — აიას.

აიეთისი ელვარებდა ვით ოკეანედამ ამომავალი მზის თვალი ¹⁾. ბრწყინვალე მუზარადი, ჩაფხუტი და სხვა საომარი საცმელები და იარაღი ამშვენებდა მას.

მზე—ღმერთს მიეცა მისთვის ეტლი და მასში შესაბამელი რაშები, სწრაფნი, ვით ქარიშხალი.

ჩაჯდებოდა-რა ეტლში, მარცხენა მკლავზე მაგარ ფარს მოიმარჯვებდა, მარჯვენაში გმირისეულ ლახვარს იჭერდა, ეტლის კოფოზე ცხენების სამართავად ჯდებოდა მისი ძე ქაბუკი აბსარი (აბხაზი), ეტლის წინ ანთებული კერეონით ხელში ღებოდა მხედარი, შემდეგ მეფის ნიშნებით დაიძროდა ეტლი და გაქანდებოდა ქარივით. სწრაფ მოივლიდა მეფე სახელმწიფოს და დაბრუნდებოდა შინ (ჰან. გვ. 51 და სხ.).

მოსულს სასახლის კარებთან ეგებებოდნენ ძმა პერსე, დედოფალი ჰეკატა, რომელიც პერსეს ასული იყო, შვილები ეგიალი, ცირცეა, ქილკიოპე და მედეა. მეფე მიესალ-

ლის ოკიროისა, მოკლა თავისი დედა, რადგან ამან ცოლ-ქმრულ სიწმინდეს უღალატა. ამის შემდეგ ჰკუაზე შეირყა და გადვარდა არკტურში, რამელსაც მიერიდგან ეწოდა ფაზისი.

¹⁾ მზისთვალად ქართ. წიგნებში თარგმნილია ბერძნული *diskos* (дискъ солнца).

მებოდა ყველას და სასახლისკენ გასწევდა. ყველანი მიჰყვებოდნენ.

სასახლეს ჰქონდა მარმარილოს კიბე, მაღალი კედლები, კამაროსანი სვეტები. ზემო ნაწილს ამშვენებდა ბრინჯაოს ხვეულები და ხლართულები. კიბის ორივე მხარეს გადაჰფენოდა ვაზის ბარდანი, რომლის ჩრდილში იყო 4 აუზი: ერთში შადრევანად გამოსჩქეფდა რძე, მეორეში—ღვინო, მესამეში—სურნელოვანი მირონი, მეოთხეში—ანკარა წყალი, ცივი ზაფხულს, თბილი ზამთარში. არემარეს ატკობდა მრავალგვარ სირთა სტვენა, გალობა (ჰან. 49, 50, 91, 198).

სასახლის მოშორებით ცალკე ფარდულში ება სპილენძის რქიანი ხარეზი და სპილენძის პირებიანი, რომელთაგან ცეცხლს აფრქვევდნენ. იქვე იდო ფოლადისაგან გამოქრილი გუთანნი (ჰან, 50).

ვენახით, წაბლით, კაკლით, თხილით შემკული იყო აქაურობა და მთელი სამეფოც. უფრო თვალსაჩინო ზვრები იყო ქუთაისის ბოლოს, ცირცეას ველზე:

ეს ცირცეა იყო აიეთის და. ამ ველზე მუშაობა უყვარდა. აქ აგროვებდა სხვა და სხვა ბალახებს და სამკურნალო წამლებს ამზადებდა. მას ამ საქმეში შველოდა დედოფალი ჰეკატა, აგრეთვე ცირცეა მეორე და მედეა.

პირველ ხანს სამეფოში მშვიდობიანობა იყო ძმები აიეთისი და პერსე, რომელიც მეფობდა ტავრიდან (—ყირიმს), მეგობრულად ცხოვრობდნენ. აიეთის ქალი მედეაც საბერძნეთს გათხოვდა. ამ დროს აიშალნენ ძმები. პერსე შემოებრძოლა ძმას და ტახტი წაართო. მედეა მოვიდა, დააპარცხა ბიძა და მამას ტახტი დაუბრუნა. თვითონ კი წავიდა აღმოსავლეთისკენ და ცალკე სამეფო მედეა დააარსა. შემდეგ ამ სამეფოს დაერქვა მისი შვილის სახელი მიდია.

მეორე თავისი ქალი ქალკიოპე აიეთისმა მიათხოვა ბერძენს ფრიქსს, მესამე—ცირცეა სკვითთა მეფეს. ეს ცირცეა,

მეტად მძლავრი იყო, აუჯანყდა ქმარს, მოჰკლა და თვითონ გამეფდა სკვითიაში.

მზე-ღმერთს სწყინდა, რომ კაცობრიობა ირეოდა და ამდენი სისხლი იღვრებოდა. ეუბნებოდა:

— რა გაჩხუბებთ, ყველანი ჩემი შვილები ხართ, ყველანი მიყვარხართ, თქვენს ქერქში დადექითო,

ვინ იყო გამგონი.

მგელი მგელს ინდობს ვიდრე გასისხლიანებულს არ ნახავს, კაცი კი კაცს არა.

კაცი კაცისთვის მგელი კი არა, მგელზედაც უფრო მგელია.

დაიწყეს წაკიდება, ცარცვა, გლეჯა, მისევა.

გაქირდა ცხოვრება. შეიქმნა შიში, ვალალი. ასე არ ივარგებსო და იწყეს სახლ-კარის და ეზო-ყურეს შემომაგრება, შემოზღუდვა. ამანაც არ გასკრა. ადგნენ და სასტიკი ადათები შემოიღეს, შეიბოქნენ, შეიკრნენ.

თავისუფალნი ახლა ღობე-ყორით შეიბოქნენ, ადათის მონები გახდნენ.

მაგრამ ყველა ამანაც ვერ იხსნა ხალხი ბოროტისაგან ახლა დატრიალდა ქვებუდანობა, გველაძეობა, მზაკვრობა, ცბიერება.

ნათელი ღმერთი მალლიდგან ხედავდა ამას და ამბობდა:

— ნეტა რაზე იხოცავენ თავს, რათ იხუთავენ სულს, რათ იჭირებენ ყოფას. მიწა უხვადაა, ყველას ეყვის. ძმურად გაინაწილონ, ძმურად შეიმუშაონ, ძმურად იცხოვრონ. სიტკბოებისთვის გავაჩინე. ვით კრუხის კალთებ ქვეშ მისი წიწილები, ისე მყვანან ჩემს სინათლეში, სითბოში, სიუხვეში და ივინი კი, დანეთ, რას სჩადიან, როგორ სჩაგრავენ ერთმანეთს. როგორ არ იმეტებენ ერთმანეთისთვის მიწას, წყალს, სითბოს და სინათლეს. და არა თუ ესრე, ყველა ზვიადობს, ჩველას დიდკაცობა უნდა, ზოგი იმასაც ნატრობს, რომ

უსაქმოდ და უშრომლად ქადა-ნაზუქი მიერთვას, ქამოს, სვას, იქეიფოს, „მრავალ-ქამიერი“, გააბას. ხელი მივე, რომ იმუშაოს, ფეხი, რომ იმოძრაოს, ჭკუა, რომ ბრძნულად იცხოვროს, ის კი ხელს არ ამოძრავებს და თუ ამოძრავებს, მოძმის დასაჩაგრავად, მის გასაყვლეფად, დასამონებლად. მე ხომ ყველანი თანტოლ აზნაურებად გავაჩინე!

მოჰკრეს ამას ყური და შეიუბნენ:—ღმერთი დაგვსჯისო, გული რითიმე მოვუგოთო.

სურნელოვანი ბალახები და ხილი შესწირეს.

მაგრამ უზენაესს რათ უნდა ეს!

მერე დაუკლეს ნასუქი ცხვარი, პოხიერი კურატი.

მაგრამ ღმერთი ხომ სისხლის მწოვი არ იყო!

შემდეგ მოილაპარაკეს, გადასწყვიტეს:

— შეილები შევწიროთ და მით დავამტკიცოთ, რომ შეილზედაც მეტად ღმერთი გვიყვარსო.

გამჩნება შემოუთვალათ:

— ეგ უგუნურობაა. რა ნება გაქვთ სიცოცხლე წაართოთ არსებას, რომელშიაც ჩემი ცხოველი და მარად უკვდავი სული მკვიდრობსო. კარგად და კეთილად იცხოვრეთ, ეგ იქნება ჩემი სიხარული, თქვენ-მიერ. ჩემდა შემოწირული მსხვერპლიო.

მაგრამ ღმერთს არ შეუსმინეს და იწყეს ბილწი სილოდა, ზორვა.

კაცის დაკვლა საღმთოდ.

ღმერთის ქვეყნიურ ტაძრების ღვდელმთავრად იყო მეფის მომდევნო საპატიო კაცი. მას ექვემდებარებოდა მთელი წმინდა ადგილი, საქურუმოებისა და სახატოების მოსამსახურენი. ამათგან რომელიც ქადაგად ჩავარდებოდა, ღვდელმთავრის ბრძანებით იჭერდნენ, საღმთო დადიანს (ბორკილს).

უყრიდნენ, მთელს წელიწადს ჰკვებავდნენ, მერე ღვდელმთავარი სცხებდა მირონს და სხვა ზვარაკებთან ერთად სწირავდა ღმერთს. მის ნიშნებით გარშემო მღვამ დასიდგან გამოვიდოდა მარჯვე მელახვრე და მსხვერპლად გაწირულს გულში ასობდა ლახვარს. მის წაქცევის მიხედვით ქურუმები მკითხაობდნენ: შეიწირა ღმერთმა თუ არაო. შემდეგ ყველანი მიწაზე გართხმულ გვამს ფეხს ადგამდნენ, რომ გაწმენდილიყვნენ (ჰან. 71).

ღმერთი კი მალლიდან ხედავდა ამას და მწუხარებით იტანჯებოდა ადამიანის მოგონილ უგუნურებაზე.

უკანასკნელი წუთები მზის ღმერთობისა.

ქვეყნის დაბადებიდანვე კაცობრიობის ერთ ნაწილს სწამდა: ახალი ღმერთი დაიბადება და თავისუფლებას მოგვანიჭებსო.

მოვიდა მცხეთაში ამბავი: აღთქმული მხსნელი ღმერთი დაიბადაო.

ქადაგებსო სიყვარულს, მალალთა შინა ღიდებას, ქვეყანასა ზედა მშვიდობას და კაცთა შორის სათნოებას.

ტანჯულთა, მაშვრალთა, დამცირებულთა, ღარიბ-ღატაკთა მეგობარიო და მფარველი.

— მეო, უბასუხა მოამბეებს მზე-ღმერთმა, სწორად ვზრუნავ ყოველის არსისთვის, ხილულისა და უხილავისთვის. ჩემი სიყვარული ერთნაირად ეფინება მინდვრის მცირე შრომანსაც, კაცსაც და ყოველს ციურს სფეროსა და მნათობს. თანასწორობა სამყაროს მოძრაობაში ჩემით არსებობს, ჩემით მტკიცობს. ჩემი ბრალი არ არის, რომ თვით კაცებმა მოიგონეს ერთუროთის დამცირება, დაჩაგვრა, შუღლი და მტრობა, შეილემის დაკვლა და სისხლის ღვრა. მე ვანათებ და მსურს მთელი კაცობრიობაც განათლდეს, სიყვარულში ისატყუროს.

ვერავენ პასუხი ვერ გასცა, ვიდრე არ მოვიდა კათბა-
ლუკიელი ქალწული, განთქმული მკურნალი და მეცნიერი.

მან ჰკითხა რიხიანად:

— შენ, არმაზ ღმერთო, მართალია ანათებ, ათბობ, ალორძინებ, აბიბინებ, მაგრამ ვისის ნებით, ვინ მოგცა შენ თვითონ ეგეთი ძლიერება?

— თვით ჩემ არსებაშია ეგ ძლიერება, მიუგო არმაზმა.

— ყური დამიგდე. ყოველიფერი:—ცა, დედამიწა, წყალი, ქარი, მნათობნი, კაცი, მცენარე და სხვა ცხოველები გააჩინა უხილავმა დამბადებელმა ღმერთმა, რომელიც ზენა არსთა არს და უჭირავს სამყარო თვისის ძლიერებით და უკვდავებით. ის თვითონ არის მიუწლომელი ნათელი, ღმერთი ღმერთთა და უფალი უფალთა, მან თვითონ გააჩინა ნათელი. ღმერთი ნათელ არს და არა არს ბნელი მისთანა არცა ერთ.

მზეს სურდა სიტყვა მოექრა შეკითხვით: მე კი ნათელი არა ვარო, მაგრამ ქალწულმა აღარ დააცალა, განაგრძო:

— შენ თითქო გეცინება. ღმერთი ნათელ არს, შენ კი დრო გამოშვებით ბნელდები. რასაც სიბნელე ახლავს, ის ღმერთი არ არის. შენი დაბნელება თავზარს სცემს ყველას. ქეშმარიტი ღმერთი კა ბძანებს: მე ვარ ნათელი სოფლისა, რომელი მოვიდეს ჩემდა, დაიმკვიდროს ნათელი. ღმერთი თვით შვენიერება და თვით ელვარე არს, გამობრწყინდა ნათელი, რათა განაქარვოს ბნელი კერპთა-მსახურებისა. ნათელი ღმერთი ძველისა და ახალის აღთქმის შუა მდგომელი არის, საზღვარი ძველსა და ახალს ცხოვრებას შორის. მისგან არის სიმაღლე ცისა, სინათლე მზისა, სიღრმე ზღვისა და საძირკველნი მისნი, სივრცე ქვეყნისა და საფუძველნი მისნი. მისგან არიან ქუხილნი კრითა ჰაერისაჲთა, მიწის ძვრა, მების ტეხანი. მის ბრძანებით შეიძვრის-რა ვეშაბი დიდი, რომელ არს

ზღვასა, შესძრავს მთელს ქვეყანას¹⁾), ასე რომ ირღვევიან მთანი
წყარნი, კლდენი უღალნი.

მზემ ხმა არ გასცა, მხოლოდ თავისთვის წაიბუტბუტა:
— უმზეოდ სიცოცხლე შესწყდება!

არმაზის გორაზე.

მცხეთა, რომელშიაც 30,000 მკვიდრი იყო, გაივსო
შორიდგან მოსულ მლოცველებით.

სიმქიდროვისა და ულაგობისა გამო მრავალნი მტკვრის
ნაპირებზე დაბინავებულან,

მცხეთიდგან ბრატმან მეფის საჩრდილობელ აკაკამდის
ტევა აღარ არის. ბევრნი თვით არმაზის-წყლის ღელესა და
გორაკებზე შეფენილან.

ყველგან კარგებია, ურმები, სამსხვერპლო. ზვარაკებმ,
კურატებმ.

ხვალ, ექვს აგვისტოს არმაზის დღეობაა.

ხალხი შეჯრილა მის სალოცავად.

საერთო ღამისთევია. აქა-იქიდან მოისმის წინწილის,
სტვირის და ფანდურის ნაზი წკარუნი, გალობა—სიმღერის
გამოძახილი, დიდი ღრეობა.

ხიდის ყურზე დგას შეენიერი ქალწული, ათვალთვრებს
იქაურობას. გულზე პირჯვარს ისახავს და რაღაცას ბუტბუ-
ტებს ღმობიერად...

გატყდა ღამე. გათენდა.

ის იყო მზემ ამოაშუქა, რომ გაისმა ხმა შიკრიკებისა:

— გზა! მეფე გამობრძანდება.

ეტლით გაიარა დედოფალმა მრავალ სეფე ქალების თან-
ხლებით. ერი გზას ყვავილებით უფენდა, დაბლა თავს უზ-
რიდა.

¹⁾ შატბ. ქრ. გვ. 33.

მერე გაჰოჩნდა ეტლითვე მეფე, ხალხმა თ-ვი მოუდრიკა, ყვაილებით შეუქკო გზა-კვალი *) და შესძახა:

— გაგიმარჯოს ჩვენს მეფეს!

— დიდება ჩვენს ღმერთს არმაზს!

— ყველანი გაემართნენ არმაზის ტაძრისკენ.

შვენიდა იქაურობა.

აბიბინებულ იყო დილის მზის სხავეებით.

მთელი ეს ერობა ავიდა მაღლა.

გორის წვერზე ბრწყინავდა მზე-ჭაბუკი.

ეს იყო თვით ღმერთი არმაზი.

უფროსი ქურუმი ლოცავდა ერს, საღმთოებს ბუწუწს უტუსავდა და დასტურებს ანიშნებდა: წაიყვანეთ, დაკალითო.

მეფე, დედოფალი და სასახლის დასი იქვე იდგნენ, არმაზის წინაშე.

დამწყალობლება რომ დასრულდა, დედელ-მთავრის ნიშნებით არმაზის წინ მუხლზე დაკვივდნენ ყველანი საერთოდ სალოცავად.

ვერც კი მოესწროთ კარგად მუხლის დადგმა ნიადაგზე, რომ სასტიკად დაუჭექა. ჩამობნელდა. საშინელი გრგვინვა გაიშა. მოჰბერა ძლიერმა ქარიშხალმა ცაჰ პარი ჰქმნა, დაასხა კოკიპარული წვიმა და მერე წამოვიდა გრილით ქათმის კვერცხის ტოლა სეტყვა.

*) შატბ. ქრ. 20: ხვალისაგან იყო ემაჲ ოზრისაჲ და საყვირისაჲ, და გამოვიდოდა ერი ურიცხვი, ვითარცა ყვაილოსანი, ზარნი და საშინელებანი გამოვიდოდეს, ხოლო მეფე არლასადა შეძრულიყო. და ვითარცა ჯაშისცა ჟამმან, სივლტოლაჲ და მიდამომალვაჲ იყო ყოვლისა კაცისაჲ, და შვივლტოდა ყოველი კაცი საფარველსა ქუეშტ, რამეთუ გამოსადმე ვიდოდა ნანა დედუფალი, და ვითარცა განგლო ნანა დედუფალმან, მაშინღა წყლიად-წყლიად გამოვიდოდა ყოველი ერი. და შეამკვეს ფოლოცი ყოველი სამოსლითა თითო პირითა და ფურკლითა და იწყო-ვბუვლმან ერმან ქებად მეფისა. და მაშინ გამოვიდა მიჩუან მეფს თუაღთ შეუდგამოთა ზილეითა#.

რასაც ხედებოდა კოხი, ყოველივე ილენებოდა, იმუს-რებოდა.

თავზარ დაცემული ერი მსწრაფლ მიიფანტ. მოიფანტა *). ზოგი შეცვივდა იმ ნაპარალში, საცა იდგა კათბადუკიელი ქალწული, რომელიც ხელაპყრობილი და შუქმიფენილი ლოცულობდა მხურვალედ:

— ღმერთო, გონს მოიყვანე ეს ერი, რომელიც თავისივე ხელით გაკეთებულს ღმერთად სთვლის და მას თავყვანს სცემს.

ქალწულს ჯერ არც კი დაეთაფებიან ეს ლოცვა, რომ არმაზ-ღმერთს შიგ ქოჩორში მოხვდა ციღვან მოვლენილი მცხი. იგი დაგორდა დაბლა და დაიმსხვრა ხევში.

ზეციღვან მოისმა ხმა: „დაგორდა ყრუ და გამოუსადეგარი კერპი, საქართველოს სიმტკიცე კი ისევ აქა ვარ, ცხოველი ღმერთი“.

ღრუბელი გაიპო.

ბრწყინვალე მზემ გაანათა არემარე.

*) და ვითარცა წამისყოფა თუალისა იყო, დასავლით ჰაერნი და ქარნი შეიძრნეს და კმა სცეს ქუხილთა კმითა საზარელითა, და აჩნდა ღრუბელი მოწრაფს, ნიშან საშინელი, და მოიღო ნიავმან მზის დასაფლისამან სული ჯერკული სიმწარისა და სიმყარლისა. მაშინ იელტოდა ყოველი კაცი სოფლად და ქალაქად. და ეცა მათ დროა, რათა შეიკრნეს კაცნი საყოფლად. და მეც მოიწია რისხვისა იგი ღრუბელი და მოიღო სეტყუა ლიტრისა სწორი მას ადგილსა ოდენ, და დაღეწა კერპნი იგი და დაფქნა, და დააწულიღნა, და დაარღვიენა ზღუდენი იგი ქარმან სასტიკმან და შთაყარა იგი კლდესა. (შატბ. ქრ., ე. თავარიმე, გამოც., გვ. 23).

ა კ ა კ ი

მზე აღარ მზეობს ჩვენთანა,
დარი არ დარობს დარულად...

შოთა.

აღარა გვყავს დიდებული აკაკი... ჩვენთვის იალბუზზე-
დაც უდიდებულესი... იმ იალბუზზედ, რომლის შესახებ
გადმოცემა გვაუწყებს:

„ვახტანგ მეფე ღმერთს უყვარდა:

ციდან ჩამოესმა რეკა:

იალბუზზედ ფეხი შედგა,

დიღმა მთებმა იწყეს ღრეკა“...

აღარა გვყავს ტკბილი, ახოვანი... გამოგვეთხოვა საუ-
კუნოდ მოძღვარი ძლიერი... მასწავლებელი ერისა, მატარე-
ბელი და მატყურებელი მის უკეთეს სწრაფვისა, გულისნა-
დებისა გარდაგვეცვალა.

გარდაგვეცვალა, ესე იგი ხორციელობა გარდაიცვალა-
ხულიერობაზედ.

აწ ჩვენთან იქნება ისევე ის აკაკი, მარად მოღიშარი, მა-
რად მოაღერსე, მარად გულკეთილი, მაგრამ არა ხორციე-
ლად, არამედ სულიერად. თვითონ მან დაძინა, მიირულა
შვენირად, ტკბილად. თავის მაგიერად ჩვენდა მოსაუბრედ
დაგვიტოვა „თორნიკე ერისთავი“, „ბაში-აჩუკი“, „გლგისის
გოდება“, „ბაგრატ-დიდი“, „ქართველი ქალი“, „ახალი გზა“,
„აღმართ აღმართ“, „მუხამბაზი“, „გამოუხიზლება“... ესენი
ჩვენ ცხადად გვეუბნებიან:

— „ვერ დავაგდებ ძველსა გზასა, გინდა იყოს გკლიანი“

ვიცი, სხვებიც მოწყვებიან ... და თუ ვინმემ გადუხვია და გადასდგა მრუდელ ფეხი, გაუსქდეს მას დედამიწა და დაეცეს თავზედ მები“.

— „აზრებით მტრელს, ძმის დამზავკრელს მრუდე ჰქონდა გზა და კვალი და რაც სთესა სიციოცხლეში, აქოვიდა ვით კვალი“.

— „კრულია მისი ხსენება, ვინც დაჰგმობს დედა ენას; თვის ტომს დალატობს და მითი თვით ჰფიქრობს მაღლა ფრენასა“.

— „არიან შევენში დღეს სწავლულები: შორიდან თუ-მცა ბევრს გკინათებენ, მაგრამ ახლოს კი დალოცვილები, როგორც ფუტურო, ვერას გვარგებენ“.

— „ფიქრობდი: ვნახავ სწავლულსა შეილსა, არა ვზოგავდი იმის ზრდაში ფასს! და რა უქნია ამ დალოცვილსა? დღისით და ღამით ყვირის: „ვისტა! ან „ფასა“!

— „ეცობრიობის სინიღისს აბა რა მოუმატია? აღრინდელ ბარბაროსობას დღეს ჰქვია დიპლომატია!... სჯულის ფუცარი გაფხიკეს, ზედ მწნება აღარ სწერია, და ისტორია ჩვენ დროში მექორე დედაბერია.

— კმარა, რაც დღემღი-ახლად და ძველად-გადაგვხლო-შია დიდი საბრძოლო; აწ კი დრო არის, რომ დროს შემცვლელად მოგვესმას ჩვენში ერთი: ... ყიყლიყო“!

— ზგზიდ და ხიდად დამიგია,

ცხოვრებისა ჩემის კვალი

და ოცნებით დამისხავს

ტკბილ მეგობრად მომავალი“

ამ მომავლისთვის ერთნაირად დალაღებდნენ

სადმთა შოთა,

დავით გურამიშვილი,

ქაბუკი ბარათაშვილი,

დიდი ილია ქავჭავაძე,
უკედავი აკაკი.

წარსულ საუკუნის 60-იან წლებში ილიამ, აკაკიმ, დო-
ლობერიძეებმა, კირილე ლორთქიფანიძემ, ნიკო ნიკოლაძემ
და სხ., ჯერ ისევ ახალგაზრდა სტუდენტებმა, გამოაცხადეს
გეგმა თავის ცხოვრებისა—„სტუდენტების სიმღერა“, შე-
თხუზული ილიას მიერ.

„დედამ რომ შვილი გაზარდოს,

ემბარე ჩვენისთანაო:

ძმურად გამოსადეგნი ვართ.

უველგან და ყველასთანაო;

ლხინში მოლხინეს მოვეულებნთ,

ფიქრის, საქმის, შრომის დროსა

ბრძენს არც ჩვენ დავუვარდებით;

დიდს არ გავექვლეინებით

და მხარს მივსცემთ პატარასა,

მტყუანს გულდაგულ დავხვდებით,

მტლად დავედებით მართალსა;

წინ წასვლაში არ დავიხევთ,

არ გავწირავთ უკან შთომილს:

ჩვენც ვიცით, რომ შევლა უნდა

უღონოსა და დავრდომილს;

უანგაროდ მივალთ წინა,

მარტო ის ვვაქვს გულში ფიქრად,

რომ წინანი უკანასთვის

უნდა იქმნენ გზად და ხიდად.

მამულისა შეიღნი ჩვენც ვართ

და მიტომ ვზრდით ქაბუკს გულსა,

რომ ყოველგან გამოვადგეთ

ჩვენს საყვარელსა მამულსა.

ეგრე გამოსადეგნი ვართ
ყველგან და ყველასთანაო,
თუ დედამ შეილი გაზარდოს, —
ემაგრე ჩვენისთანაოა.

წმინდად ასრულეს ის, რასთვისაც „ზრდიდნენ ქაბუკს
გულსა“. ილია, აკაკი, იაკობ გოგებაშვილი, დიმიტრი ყი-
ფიანი... მუშაობდნენ დაუცხრომლად ერთად საქართველოს
დიდ მაკურთხეველის გაბრიელის თანაშემწეობითა და დახმა-
რებით.

დღეს აღარ დაშთა მათგან არცერთი, გარდა დეაწლით
მოსილ ნ. ნიკოლაძისა და თითო ოროლა მათ თანამედრო-
ვეთა.

ყველა დანაშთენნი გამოგვეთხოვენ და განისვენეს წი-
ალსა შინა აბრაამისათა.

სძინავს ამერიკის გამაერთიანებელს აკაკისაც.

თვალნი დაუხუჭია.

მკლავნი გულზე გადუჯვარდინებია.

ხელნი, დაუღალავად მშრომელნი, დასდუნებია ჩვენს
მზრუნველს.

თითნი, განუწყვეტლად საქართველოს ჰანგის მკლერელნი
ველარ მოძრაობენ.

აკაკი გაყუჩებულია, აკაკი დადუმებულია.

შემდგარა სიცოცხლე, რომელიც თვით სიცოცხლის
განხორციელება იყო. მომკვდარა, მაგრამ იცოცხლებს მარად
ყოველის ქართველის გულში, ახალგაზობას კი ეყოლება
სახედ სამშობლოს სიყვარულისა, კაცობრიობის უკეთეს სწ-
რაფათა ბაძვისა *).

*) ნაწილი ამ წერილისა დაიბეჭდება 4 თებ. 1915 წ. სახალხო ფურ-
ცლის № 20—ში.

აქვე ვურთავ რამდენიმე მოგონებას, რომელსაც კა-
ვშირი აქვს ღვთივ განსვენებულ აკაკის ბრწყინვალე
ხსოვნახთან.

პირველი შესვენება.

ბოდიშს ვიხდი.

შორიდან გვიხდება ლაპარაკი.

მაშინ ჯერ კიდევ შიშინაობა არ დამცხრალიყო საინგი-
ლოში.

ლექების მხრივ აკლებას ყოველ წუთს მოელოდნენ. მათ
უკვე დაერბიათ სოფელი სოსკანი, საცა, სხვათა შორის, გა-
დაეწვათ ჯანაშვილების მეთაურის სახლკარი, დაერბიათ აქა-
ურობა და ტყვითა და დავლით დაბრუნებულიყვნენ დაღის-
ტანს.

კაკიდგან (კახიდგან) მდევარს ვერ მოესწრო ამ წუნკა-
ლებისთვის, ანუ, აქაურულად რომ ვთქვათ, ბურკადლების-
თვის.

ლექებმა კაკელისენი (აღმოსავლეთი საინგილო) დაიბ-
ყრეს მე-XVII საუკ. და დაარსეს აქ იჯისოს სასულიანო, რომელიც მოისპო მხოლოდ 1844 წელს, ხოლო დასავლეთი
საინგილო (ქარ-ბელაქანი) დაიმორჩილეს იმავე საუკუნის გა-
სულს და დაიარსეს ჭარის რესპუბლიკა.

მანამდე კი ჯერ ისევ ქართველობა ბატონობდა ამ მი-
რობაზე, ლაგოდებიდან მოკიდებული ნუხამდე. ქართველ
მეფეს ჰყვანდა თავისი ხელ-ქვეითი ერისთავები თოდას (ლა-
გოდებს), ბელაქანს, მაქს (კატეხ-ქარს), კაკს და შაქს (ნუხს).
ბელაქანის თავში დღესაც არის აქედგან აყრილ და იპერეთში
გადასახლებულ წერეთლების ნასახლარები და მიწა-წყალი,
რომლებსაც გაბატონებული ლექები ისევ ძველ სახელებს

უწოდებენ: წერეთელ-ტახტას, წერეთელ-ორს (წერეთელთ-რუ) და სხ.

ლექები დაუძინებელ მტრებად გადაექცნენ აქაურ ქართველობას. წამება, ცარცვა-გლეჯა, გადაბუგვა, ტყვეთ წაყვანა ქართველებისა—ჩვეულებრივ ამბად გახდა მთელ ამ არემარეზე. უფრო სასტაკი იყო მათი მფლობელობა დასავლეთ საინგილოს, საცა ქართველობა ან სრულიად გადაგვარდა და გალექდა, ან და ამოსწყდა და გადაშენდა. სისასტიკე ილისოს სულთანისაც მცირე არ იყო, მაგრამ მის მტარვალობამ ბევრი ვერა დააკლო—რა თავის ქვეშევრდომ ქართველებს, რომელთაც გმირულის ბრძოლით და დიდის ვაშკაცობით დაიცვეს თავისი საკუთარი ენა, ზნე-ჩვეულება და რჯულიც კი.

ამ რჯულისთვის წამებულნიც გამოჩნდნენ, მაგალ., აბრამ ხუციშვილი, რომელიც თავისს სახლში ინახავდა ვახტანგ მეფისაგან ნაბოძებ სახარებას და სხვა საეკლესიო ნივთებსა და წიგნებს. იგი სულთანმა ჩამოჰკიდა სოფელ კაკის შარაზე მაჰმადიანობის უარყოფის გამო. ამგვარადვე უწამა ქარელე-ბისაგან ზილფი ჯანაშვილი: ქარელ ქალებმა შამფურებით დახვრიტეს ეს თავისუფლებისთვის მებრძოლი გმირი.

საყურადღებოა, რომ ქართველების ბრძოლის ამბავი ლექებთან არ გამოჰპარვია ინგილოთა მემბტიანეს. აქაურ ხუციშვილების ოთხთავში არის შემდეგი მინაწერი თანამედროვისა:

„ქორონიკონსა ტოზ (=1698) კახნი ქარს მიუხტნენ და გატებეს და მრავალი ზიანი უყვეს და ჩვენ მოგვიკლეს აბელ მოურავი და ჩოლაყაშვილი ზურაბ სახლთ-ხუციშვილი: და იქმნენ მოწმეთა თანა ზიარ, თვესა მაისსა 15-სა, დღესა კვირიაკესა“.

დიდება და პატივი ამ მებრძოლთ და თაყვანისცემა „ხუციანთ ოთხთავსა“ და ქურმუხის საყდარს! თუ არა ეს მებრძოლნი და არა ეს უდიდესი სიწმინდენი, აქაურობაში

შთელინ ორასის ვერსის მანძილზე დღეს ქართველობის ხსენება აღარ იქნებოდა, თუმცა-ღა მათ ოდინდელ არსებობასა და დიდებას მოგვაგონებდა აქაურ ხეე-ხუეებში, ტყესა და ველზე ობლად დაშეთნილი, მინგრეულ-მონგრეული ციხე-ქალაქები, საყდრები, მონასტრები, სოფლები.

რათა ღირს თუნდა ისტორიკოსის თვალთა გასამსტრობად აღსართან მეფის მიერ (XI—XII ს.) ციხის ლოდზე მიწერილი: (მეფე) გამოგვიბრწყინდა, მისი ყმავე და მხლებელი ახსართან გვადიდა, რანთა და კახთა მფლობელი“.

წაიღო, წალეკა მტერმა ჩვენი სამკვიდრებელი, არა აქაური მარტო, არამედ ოდესღაც აყვავებული ტაო-კლარჯეთ-ჯავახეთ-ქანეთისა, აფხაზეთისა და ფრთებ მოჭრილს ზღაპრულ ხობობს დაეშვაგავსა ფართო, მძლავრი და აყვავებული საქართველო.

ბარბაროსობა ცდილობდა პირქვე დაეცა საქართველოს მრავალ საუკუნოვანი კულტურული ნამუშევარი, მისი საკვირველი ნაშენობანი, რომელთა ნაშთების მშვენიერების წინდღესაც განცვიფრებით მუხლს იდრეკს არა ერთი სახელოვანი ხუროთ-მოძღვარი და მეცნიერი.

თითქო მიწა და ჰაერი ცოტა იყო, რომ ასე უდიერად ეპყრობოდნენ საქართველოს ერის შემოქმედებით ძალას, მის განვითარებას!

ღიად, მაშინ ჯერ ისევ შიშინანობა იყო, ცნობილი აჯიმურთუზას აჯანყების სუსხი ტრიალებდა ჰაერში, რომ ზაქათალის სამაზრო სასწავლებელში მიგვაბარეს 13 ინგილო ბავშვი. ეს იყო სწორეთ 4 აპრილს 1868 წელს.

ზაქათალა მეტის-მეტად ლამაზი ქალაქია, ანუ, ვახუშტისებრ რომ ვთქვათ, ციხე ქალაქი. მაღლა ბორცვის ტოფობზე ციხეა მაგარი, შიუდგომელი, და მის ძირში ქალაქი, მერე ბალ-ვენახები.

იგი ქარის შუა გულშია.

ქარი მეტად მაგარი ადგილია, კავკასიონის კალთებ შორის შეფენილი, ტყით დაბურული, უხვი ნაყოფით, წყალით, ხილით. იგი ძველადგანვე ქარად იწოდება, ანუ ქარ-თალად. ამგვარივე სახელი ჰქვიათ ქარ-თალს დუშეთის მაზრაში; ამას გარდა, საქართველოს ამ პირს რომ ქარია, იმ პირს კიდევ აქარა. თვით სახელი ზაქათალა გადამახინჯებულია თავდაპირვანდელ ზაქარ-თალიდამ.

დავბინავდით სკოლაში და შევეუდექით სწავლას. ქართულს საღმრთო წერილითურთ გვასწავლიდა მღ. გრიგოლივე. ტფილელ ქართველი იყო, კაცი მოხუცი, მრისხანე, ქართველების მოყვარე. ქსისასტიკე მისი იმ ზომამდე უწევდა, რომ არა თუ გაკვეთილის უცოდინარობისთვის, თვით უმნიშვნელო შეცდომისთვისაც ქვიშასა და კაკლის ნაქუქზე აჩოქებდა მოსწავლეს, ან და სცემდა სახაზავით შეუბრალებლად.

მე მახსოვდა ბრძნული ნათქვამი, რომ კარგი ცხენი მათრახს არ დაირტყამსო, და ვცდილობდი ყოველთვის პირნათლად გამოვსულიყავი. არ დამავიწყდება შემდეგი შემთხვევა.

ერთხელ გვიბრძანა: „ვისაც ხვალ ზეპირად არ ეცოდინება „მიწყალე მე ღმერთო“ (მე 50-ე ფსალმ.), ვაი იმის ბრალიო“. ეს ფსალმუნის ლოცვების განყოფილებაში იყო და ისიც ხუცურად დაბეჭდილი, და ჩვენ კი ჯერ ხუცური ანბანი არ გვესწავლა.

ეს ამოტელა ფსალმუნის შოძღვრის მეორე დღის მოსალოდნელ ცემა-ტყევის შიშის გამო, მე და ერთმა ჩემმა ამხანაგმა (მიხაკო ნურაშვილმა) ხუცურა ანბანითურთ ერთს-ლამეს ვისწავლეთ და ისიც მთვარის შუქზე!

პანსიონში, საცა ჩვენ ვიყავით, ჩვეულებრივ ყოველდღიურ გაკვეთილების სწავლა 9 საათზე თავდებოდა და ვახ-

შმის შემდეგ ბავშვები სამეცადინო ოთახს სტოვებდნენ და საძილეში გადადიოდნენ. ათ საათზე ყველგან ჩამი-ჩუპი აღარ იყო ხოლმე და სამეცადინო ოთახი იკეტებოდა მორიგ ლაღასაგან. ვაჟ მას, ლალა რომ ჩამოივლიდა საძილეს და ლოგინში ვერ ნახავდა ვისმე. ჩვენ ეს ვიცოდით და ორივემ ჩვენი სახელმძღვანელოები შევაპარეთ საძილეში და დავწყქით, თავი მოვიმძინარეთ. ლალა რომ წავიდა, ორთავე ავდრქით, ჩავიცვით, გამოვიპარენით გარე-ეზოში და შევუდგექით საქმეს. ბადრი მთვარე იყო და კაშკაში გაჰქონდა არე-მარეს. ხუცურ ანბანს ვადარებდით მხედრულს, სიტყვის და ფრაზის მნიშვნელობას ეტყობილობდით და ვსწავლობდით ფსალმუნს ზეპირად. რიყაყედებოდა, რომ თითქმის სულ გავიზებირეთ და საძილეში დავებრუნდით დაღალულნი, გაღამწირულნი.

მთვარის შუქზე მხნეობამ ცემა-ტყეპას გადაგვარჩინა.

ერთხელ კიდევ მოგვცა გასახეპირებლად აკაკის „სიმღერა მკის დროს“. მაშინ პირველ კლასში ვიყავით და ინგილოურ კილოზე მოლაპარაკეთ ქართული ჯერ ვერ გავგეგვეთა. ამოტელა ლექსის დასწავლა არა თუ ჩვენ, ჩვენზე დიდებსაც გაუქირდებოდათ. რაღა თქმა უნდა, ჩვენგან ვერც ერთმა ვერ დაისწავლა მეორე დილისათვის, მით უმეტეს, რომ მასწავლებელმა არაფერი არ აგვიხსნა წინა დღეს.

შიშით ვკანკალებდით, რომ კლასში შემობრძანდა მაჰა გრიგოლიევი. ბედად დღეს კვლავინდელზე (ხიარულ გუნებაზე იყო. ჰკითხა ერთ მოწაფეს:

- ლექსის ბოლოში რა სწერია?
- ჰაკაკი, მიუგო.
- რაო? რა არის ჰაკაკი?
- ჰაკაკი ხეა.
- გინაბავს უნ?
- როგორ არა. კაკში არის სქელი დიდი ჰაკაკი, სანე-

ბაზე დგას, *) იქ ბევრჯერ ვითამაშნია, იქ სანთელ-საკმ-
ლით იხსენიებენ წინაპრებს, ძველ გმირებს.

— გეტყობა, შენ თამაშობა უფრო გემარჯვება, ვიდრე
სწავლა. ქართული სცი?

— დიად!

— „გავლესოთ, ძმებო, ნამგალი“. რას შერებიან ნამ-
გლით?

— ნამგლით ჩვენში ბალახს თიბენ, შანგვლენ, ქაჭვენ.

— ყანას რითი მკიან?

— ღულით.

— დული როგორია?

— ნამგალს გავს, მოკბილულია.

— ჰოპუნას როგორ აგუგუნებენ?

— ერთი მოსთქვამს, მეორენი აყოლებენ.

— ვინ არის იმერელი?

— იმერელი ქართველია, ბაში-აჩული, რადგან, რო-
გორც ამბობენ, თავშიშველა დაღიან შინ და გარეთ.

— დაჯექი. ყური დამიგდეთ. აკაკი ჰაკაკი კი არ არის,
კაცია, ქართველების მწერალი. ჯერ ახალგაზდაა, მაღალი,
ლამაზი, მხიარული, ტკბილად მოლაპარაკე, დიდი თავადი-
შვილი. მე ის ილია ჭავჭავაძისას გავიცან. იქ იყვნენ მაშინ
აგრეთვე მწერლები მესხი, გიორგი წერეთელი, ნიკოლაძე,
გოგებაშვილი, ცხვეთაძე და სხვები. აკაკი იმერეთიდანაა,
საჩხერელი წერეთელი. ჯერ ისევ წჳინდა ნინო ამბობდა, სა-
ქართველოში სამკალი ფრიად არს და მომკალი ცოტაო.
ახლა ეს ჩვენი აკაკიც ამ სიძღერაში გვეუბნება: საქმე ბევ-
რია. აბა, ბრძებო, ვინც ვაშკაცები ხართ, ვისაც გიყვართ

*) სანებას მალა გორიდან გადმოსცქერის არჩილ მეფის მიერ მე-
VII—VIII საუკუნ. აშენებული კასრის-საყდარი, რომლის ეზოში ჩაღვებული
ქვევრი ათას ჩაფიანია.

ჩვენი ღამეაში საქართველო, მოდათო, მოგროვდითო, ნამ-
გლები გავლესოთო და შევეუდგეთ გულმხურვალედ საერთო
საქმეს, თან ვიმუშაოთო და თან მწყობრად ჰოპუნა დავა-
გუგუნოთო, ნუ დავზოგავთ ჩვენს ჯანსა და ღონეს სამშობ-
ლოს წარმატებისათვის, მის მტერს პარპაშობას ნუ შევარ-
ჩენთო, ერთგულად თუ ვიმუშავებთ, „სალამოდისე, ე. ი.
ჩვენს სიბერემდის, ბევრს კარგ საქმეს მოვასწრებოო. იგი
გვამხნევებს და გვეუბნება:

„ჰოოპუნა, ავხე, ავხე,

ბიკო, ჩემი მკაცრა ნახე

და, თუ შენ მკაში ჩამოგრჩე,

ქალაჩუნა დამიძახე!“

საერთო საქმეზე ამბობს: ქალაჩუნაა ის კაციო, რომე-
ლიც ამ საერთო საქმეს გაურბის და ტოლ-ამხანაგს დალა-
ტობსო. ისწავლეთ, შეიღებო, ისწავლეთ ბეჯითად, რომ
თქვენც გამოადგეთ ჩვენს დაბეჩავებულ ქვეყანას, რომ თქვენც
მხარი დაუქიროთ აკაკის, ქავჭავაძეს და სხვა მებრძოლთ და
მოქირნახულეთ. აქ რომ კარგად ისწავლით, მერე ტფი-
ლისში წახვალთ და აკაკის ნახვისაც მოესწრებით*...

დაირეკა. გაკვეთილი გათავდა, მასწავლებელი წავიდა,
ჩვენ კი ერთხმად წამოვიძახეთ:

— ნეტა ჩვენც ვნახავთ აკაკის?

1872 წელს, ზაქათალის სკოლის დასრულების შემდეგ,
ჩვემა ბიძაშვილმა, ცნობილმა დიმიტრი ჯანაშვილმა, ჩამომი-
ყვანა ქალაქს სემანარიაში მისაცემად. არ მიღებდნენ, რო-
გორც საეროს, საეროში ნასწავლს, მაგრამ ამ სასწავლებლის
მასწავლებელნი ნიკო ცხვეთაძე, თომა ტურიაშვილი, პეტრე
კონკოშვილი (აწ ებისკოპოზი), გიორგი იოსელიანი დამეხმა-
რნენ და მიმიღეს.

სიშინელი სიღარიბე სუფევდა მაშინ სემანარიელთა შო-
რის, ისეთი სიღარიბე, რომ, ხშირად, ზამთრის სუბშოიაც მო-

წაფენი აბანოში დაიარებოდნენ ფეხშიშველა, ზაფხულის
გაცრეცილ ხალათებით. საკმლის სიღუბეჭირეს ხომ ნულარ
იკითხავთ. სოფლელი მას ვერ ეკარებოდა და, თუ საკუ-
თარი გროშებით არ იყილდა, მუდამ ნახევრად მშიერი რჩე-
ბოდა.

მრავალნი და მათ შორის მეც ყოველსავე გაჭირებას
ვიტანდით, რადგან ვიცოდით „სწავლის ძირი მწარე არისო,
კენწეროში გატკბილდებისო“. სწავლა, სწავლა, კვლავ სწავლა
— ეს იყო ჩვენი ერთად ერთი საქმე. არ ვიშიშვი გადაქარბე-
ბისა, რომ ვთქვა—ღლე-ღამე ნ—ნ საათს ძილს ვანდომებ-
დით და დანარჩენს სწავლას. სემინარიის ბიბლიოთეკა სავსე
იყო მეტად კარგ წიგნებით. წაუკითხავი თითქმის არც ერთი
არ გადამჩხა. სადღაც ვიშოვე აგრეთვე პლ. იოსელიანის
მიერ შედგენილი საეკლესიო ისტორია, რომელიც თითქმის
გავიზებირე მერე ჩამივარდა ხელში ღუბროვისის, გალავი-
ნის, ბარათაშვილის და სხ. ისტორიული თხზულებები, შლო-
სერის, მილლის, გიუვოს, ღრეპერის ნაწერები და ბევრი
აქგვარი წიგნები. ყველას ხალისიანად ვსწავლობდი, აჩა თუ
ვკათხლობდი. წაკითხულს მე თვითონვე ჩემს თავს ვუამ-
ბობდი ხოლმე მოყოლით, რომ გულში კარგა ჩაჰქდებოდა და
დამხსოვებოდა, ამას გარდა, ქართულ გაზეთს არასდროს არ
ვიშორებდი ჯიბე-უბიდან.

იკითხავთ, ვინ მაძლევდა გაზეთს მე, დიდს სიღარიბეში
მყოფ სემინარიელს, მეტადრე მაშინ, როდესაც ის იყო ქარ-
თული გაზეთის კათხვა აკრძალეს.

ვიღაც ამ კითხვაზე პასუხს გაგცემდეთ, საჭიროა გვიხი-
სენოთ შემდეგი.

სოფლიდამ ტფილისში რომ ჩამოვედი, პირველი კაცი,
რომელიც მე აქ გავიცან, იყო „ღროების“ რედაქტორი
სერგეი მესხი, თვით პირველი დამე ამ პატიოსან და მოჭირ-
ნახუდრე მოღვაწისას გავათიე. ეს ასე იყო.

სხვა და სხვა მიზეზების გამო სოფელში ძალიან დაგვი-
ჯვიანდა. ჩემს ბიძაშვილს, რომელიც ხაქათალაში მასწავლებ-
ლობდა, არა სცალოდა, თუმცა ისიც გულით მოისწრაფოდა
ქალაქისკენ, რომ მესხთან მოელაპარაკნა თავის ისტორიულ
წერილების დაბეჭდვის თაობაზე. ბოლოს საქმეები მოვაგვა-
რეთ და ნ. ენკენისთვის, სალამოს 7 საათზე, გამოვემგზავრე-
ნით. საშინელი წვიმების გამო ქარის ხევეები გაცოფბული-
ყვნენ და გზა-კვალი მოეცვათ, მეეტლემ წყლის ნაპირს შე-
გვაჩერა და გვითხრა: „ეს აღელვებული წყალი დაგვანბრბო-
ბსო, ვერ გავივლით მშვიდობიანოთო“. საჩუქარი აღვუთქვით
და გავაბედინეთ: ეტლის დაძვრა.

ეტლი მოიტაცა წყალმა, მაგრამ ვერ გადაბრუნა. წა-
გვიღო შორს, შორს და ის იყო ერთ მიწურულში უნდა
შევეცურებინეთ, რომ მეორე ნაპირიდან გადმოწოლილ ხის
ტოტებს მოვეჭიდებით და დიდის ვაი-ვაგლახით სამშვიდო-
ბოს გავედით. დასველებულებს მთელი ღამე არ გვიძინია.
თენდებოდა, რომ დედოფლის წყაროს მივედით, ცოტა შვეის
ვენეთ და ისევ გზას გავუდევით. მეეტლეები ყოჩალი ბიჭები
შეგვებდნენ, სულ მკლავ და ფეხ მარდი ქიზაყელები. 4 საათი
იყო, რომ შორიდგან გამოჩნდა თბილი ქალაქი, რომლის არე-
მარე, უთვალავ ლამპრებით გაშუქებული, ჰგავდა ვარსკვლა-
ვებით მოქედნილ კრიალა ცას მოვანწიეთ და „დროების“ რგ-
დაქციაში ჩამოვხტით. თვით სურგეი მესხმა მიგვიღო, ჩემი
ბიძაშვილის—დიმიტრის დიდი მეგობარი იყო. პატარა ინ-
გილო რომ მნახა, სიხარულით აღარ იცოდა, რა ექნა, რო-
გორ მომალერსებოდა. მეტად შეწუხდა ქარის ხევის ტალღ-
ბისაგან ჩვენი წალეკის ამბავი რომ ვუამბეთ. მაკივდებოდა,
ერთი თქვენს კილოზე დამელაპარაკეო. ჩემს კითხვებზე დაქ-
ვენებურად მომიგეო, და დაიწყო:

— ეხლა სად ხარ?

— თიფლიზში, ვუკასუხებ.

— საიდან მოხველით?

— კაკით.

— რათ?

— სალოცელა (სასწავლოდ)

— რა გინდა გამოხვიდე?

— ღღელ

— რათ გინდა ღვდლობა?

— ჩონ ხალხს ვასწავლი.

— არ გინდა მწერალი იყო?

— რაზე არა, მინ (მინა, მინდა)

— გვადე, კარგი კაცი გამოხვიდე. თქვენი ქვეყნის არსებობა ჩვენ არც კი ვიცოდით და ამ ჩემმა მეგობარმა დიმიტრიმ შეგვატყობინა, რომ საინგლიოში ბევრი ქართველობა არისო. დღეიდან შენც ჩემი მეგობარი იქნები, იარე ჩვენსა და ისარგებლე წიგნებითა და გაზეთებით, „დროება“ ხომ შენთვის ფეშქაშია.

განუსაზღვრელად გამახარა ამ მამაშვილურმა მოპყრობამ და იმედი დამესახა გულში, რომ ამ ჩემთვის უცხო ქალაქში გულშემატკივარი გამოჩნდა, თუმცა კი ძალიან გამიკვირდა ქართული გაზეთის რედაქტორისაგან საინგლოს არ ცნობა, მის არსებობის არ ცოდნა. გავიფიქრე ჩემთვის: ნუ თუ ქართველ საზოგადოებას გამოეპარა ისეთი, შედარებით, დიდი, ამბავი ჩვენს ცხოვრებაში, რომ ამოცი წლის წინად (1850 წ.) მამა ჩემმა, ივანე ბულულაშვილმა და კიდევ გვესმა მათმა ამბხანაგმა ტფილისში ჩამოიყვანეს 37 ინგილო, მათ შორის ეს დიმიტრიც (ჯანაშვილი), და მონათლეს სიონის ტაძარში და მერე დაბრუნდნენ სამშობლოში და მონათლეს ყველა დანაშთენი ინგოლოებიო; ნუ თუ ეს ამბავი ისეთი უმნიშვნელო იყო, რომ ქართულში მწერლობამ არ აღნიშნა და თვით საზოგადოებამაც დაივიწყაო...

ჩემი მიძაშვილი რომ დაბრუნდა ქარს, მე ხშირად და-

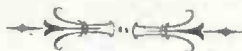
ვიარებოდი „დროების“ რედაქციაში და ყოველგვარ თანაგრძნობას ეპოვებდი უკეთილშობილეს მესხის მხრივ და აგრეთვე მის სათნო ოჯახისა.

ერთხელ ჩვეულებისამებრ რომ მოველი რედაქციაში, რომელიც მაშინ მოთავსებული იყო სწორეთ იმ სადგომში, საცა დღეს ილია წინამძღვარიშვილის კანტორაა, ერევნის მოედანზე, თვითონ მესხი შინ არ დამხვდა და არც სხვა ვინმე იყო, რომ გაზეთი გამოჰერთმია. დავბრუნდი დაღონებული და ის იყო კიბეზე ჩამოვიარე, რომ კარებში შემხვდა შალალ-შალალი, მეტიას-მეტად მოხდენილი ახოვანი კაცი. ერთბაშად ვერ ვიცან დაღონებულმა, თვით მესხად მივიჩნიე და მივესალმე, როგორც „დროების“ რედაქტორს; გამიღიმა, მითხრა: „შენ ვერ მიცან, მე კი ვიცან. მესხი კი არა, მე აკაკი ვარ“. შემრცხვა და ჩემდა გამოწვდილ ხელს ორივე ხელი მივაგებე. მომეალერსა, მომესაყვარლა ჩვეულებრივ აკაკისებრ სიყვარულით, რედაქციაში შემიპატიჟა, გაზეთი მომცა, დამარიგა და გამომისტუმრა. ჩემს სიხარულს საზღვარი აღარა ჰქონდა. მოველ სემინარიაში და იმავ დღეს მივსწერე ერთ ჩემ ნააზხანაგარ ინგილოს შემდეგი.

„...ენახე, ვინც გვენატრებოდა. ენახე სწორეთ ჩვენი მწერალი აკაკი წერეთელი, „ჰოპუნას“ გამომთქმელი. გახსოვს, მღვდელი გრიგოლიევი რომ გვასწავლიდა ქარში მის დ.წერილს—„სიმღერა მკის დროს“. სწორეთ ის ხელი ჩამომართო, რომლითაც ეს შესანიშნავი მოწოდება დასწერა; და თანაც მითხრა: „კარგა ისწავლე, საქართველოს მედგარი და მშრომელი ხალხი გვაკლიაო“. შეიტყე, ამან უკვე ჩარგო არა ისეთი ჰაკაკი, როგორიც მანდ კაკში დიდებულად გადაბორჯდილა გმირთა სახსენებელ სანებაზე, არამედ ისეთი მშვენიერი სიტყვა-კაზმული ხეცხოვრებისა, რომლის ფესვები მთელს საქართველოს ამპირ-იპირ უწვდება და სამარიდისა“.

უნდა დავბეკლოთ“. გავიდა ხანი და კიდევ შემოიარა და მითხრა: „მთავარმართებლის შერემეტიევის მეუღლეს ვახლდი და შენი და შენის პალეოგრაფიულ ტაბულების ნახვა მონდომა. წავიდეთო“. წავედით თავად ჩოლაყაშვილის მეუღლისას და იქიდგან მასთან ერთად შერემეტევისას. საკმაო ხალხი შეკრებილიყო. დიასახლისმა გვერდს დამისვა და ლამის პირველ საათამდე შინჯა და გატაცებით ისმინა ახსნა-განმარტება, მეტად იამა, როდესაც თამარ მეფის ხელ-წერილი ვაჩვენე. წაიკითხეო. წავიკითხე; „მტკიცე ყოხ ღმერთმან შეეცვალებელად“. რას ნიშნავსო. გადაუთარგმნე. მაშეგ ყოფილათ ისევ ის, რაც ჩვენი იმპერატორების: „Быть по сему“. მთავარმართებლის მეუღლე გზა-და-გზა ისტორიულ ამბებსაც მკითხავდა, უფრო კი საბას მონასტრისას. შუაღამე გადასულიყო, რომ გამოეფიქხოვენით განათლებულს დიასახლისის და მის ვაჟს. დიდი მადლობა გადაგვიხადეს შრომისთვის. აკაკის ეგონა ყოველი გაგებული ქართველი გამოიღებდა წვლილს მის წინაპრების ხელწერილებს და, საზოგადოდ, ქართულ წერის ისტორიის (პალეოგრ. ტაბულების) დასაბეჭდად, ზაგრამ არ გაუპართლდა იმედი. მისგან ოციოდე ნიმუში მხოლოდ დავბეჭდე ჩემს „Царица Тамара“-ს დამატებაში.

მ. ჯანაშვილი.

ქალექსნდრე გრიგორის ძე უგუხოვის გამოცემა

508/175

აბულ-მესიანი	25 კა
მესხეთი	10 კა.
ქართული გრამატიკა	50 კა.
საქართველოს ისტორია	1 მ ნ.
გიორგი სააკაძე	25 კაპ.
ივან ბაბა ბულუღაშვილი	10 კაპ.
მზე და აკაკი	10 კაპ.

